

TALAS SAVAŞI'NIN İSLAM TARİHİNDEKİ ÖNEMİ VE TÜRKLERİN MÜSLÜMAN OLUŞUNDA ETKİLİ OLAN UNSURLAR*

THE IMPORTANCE OF THE TALAS WAR IN ISLAMIC HISTORY AND ITEMS EFFECTING IN THE MUSLIM OF THE TURKS

Dr. Mehmet BOZASLAN

MEB Öğretmen, Gaziantep/ Türkiye

ORCID No: 0000-0002-8009-1613

Reference Bozaslan, M. (2020). "Talas Savaşı'nın İslam Tarihindeki Önemi Ve Türklerin Müslüman Oluşunda Etkili Olan Unsurlar", Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:5, Issue: 14; pp:291-296.

ÖZET

Türklerin Müslüman oluşunda etkili olan amiller konusundaki temel yaklaşımlar, 751 Talas Savaşı, inanç esasları arasındaki benzerlikler, siyasi ve ekonomik zorunluluklar ekseninde etrafında şekillendirilmektedir. Bir topluluğun kökten bir şekilde dinini değiştirmesi hadisesi her şeyden önce uzun bir dönemi kapsayan bir süreçtir. Çünkü inanç meselesi insanın fitratındaki en öncelikli ve mahrem alanların başında gelmektedir. Bu alanda yaşanacak olan bir değişim ve dönüşüm öncelikle bireysel manada gerçekleşmiş, sonrasında da toplum geneline sirayet etmiş olmalıdır. 751 Talas Savaşı'nda Müslümanların Çinlileri mağlup etmesi ile Orta Asya bölgesinde İslamiyetin yayılmasının önündeki önemli engellerden birisi ortadan kalkmıştır. Talas Savaşı sırasında Karluk Türklerinin Araplara yardım etmeleri ile Türk-Arap mücadelesi yerini dostluğa ve işbirliğine bırakmıştır. Bu tarihten sonra Türkler Arapları ve İslam dinini daha yakından tanıma imkanı bulmuşlardır. Ancak Türklerin kitleler halinde Müslüman olmaları daha sonraları meydana gelmiş bir süreçtir. Dolayısıyla Talas Savaşı Türklerin Müslüman olmasında etkili olan unsurlardan sadece biridir. Türklerin Müslüman oluşunda başta tek tanrı inancı olmak üzere inanç esaslarındaki çeşitli benzerliklerin yanı sıra siyasi ve ekonomik gerekçelerin etkili olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Ancak bu süreç uzun bir zaman dilimini kapsamış ve nihayetinde bir medeniyet tercihi ve tezahürü olarak tekamül etmiştir. Çalışmamızda Talas Savaşı'nın İslam Tarihindeki yeri ve Türklerin Müslüman oluşunda etkili olan unsurların değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Talas Savaşı, İslam Tarihi, Orta Asya.

ABSTRACT

The basic approaches on the agents that are effective in Turks becoming Muslims are shaped around the axis of 751 Talas War, similarities between beliefs, political and economic imperatives. The event that a community has radically changed its religion is first and foremost a long process. Because the issue of belief is one of the top priority and intimate areas of human fit. A change and transformation to be experienced in this field must have taken place primarily in an individual sense, and then have spread across the society. With the Muslims defeating the Chinese in the 751 Talas War, one of the important obstacles to the spread of Islam in the Central Asian region has disappeared. With the help of the Karluk Turks during the Talas War, the Turkish-Arab struggle has been replaced by friendship and cooperation. After this date, Turks had the opportunity to get to know Arabs and Islam more closely. However, Turks becoming Muslims in masses was a process that occurred later on. Therefore, the War of Talass is just one of the factors that influence the Turks to become Muslims. It is an undeniable fact that political and economic reasons, as well as various similarities in belief principles, especially monotheistic beliefs, were influential in Turks' becoming Muslims. However, this process covered a long period of time and eventually evolved as a preference and manifestation of civilization. In our study, it is aimed to evaluate the place of the Talas War in the history of Islam and the factors that affect the Turks becoming Muslims.

Keywords: War of Talas, History of Islam, Central Asia.

* 3-5 Nisan 2020 tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan "Talas Savaşı'nın İslam Tarihindeki Önemi Ve Türklerin Müslüman Oluşunda Etkili Olan Unsurlar" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Türkler tarih boyunca çok geniş sahalara yayılarak yabancı din ve kültürlerin etkilerine maruz kalmakla beraber İslamiyet ile tanışıncaya kadar dini olarak bir bütünlük arz etmekten uzaktı (Turan, 2000:48). Ancak bu süreç kısa süreli olmamıştı. Türkler İslamiyetle tanıştıkları 6.yüzyıldan, kitleler halinde Müslüman oldukları X.ve XI.yüzyıllara gelinceye kadar, İslam dini ve medeniyeti ile çeşitli şekillerde etkileşimde bulunmuşlardı. İslam ordularının Asya'nın öncelikle güneyine yerleşmesi ile kuzeye çekilerek İslam alemiyle arasına bir hat çeken Türkler, özellikle Emeviler dönemindeki fütühat politikasından olumsuz etkilenmişlerdi. O dönemde İslamiyeti Arap olmakla özdeşleştiren Türkler, sonraki süreçte özellikle Abbasiler döneminde İslamiyeti tercih eden diğer topluluklarla etkileşimi arttırdı (Karatay,2019:195) .

Bu dönemde Arabistan bölgesindeki nüfusun azalmasından dolayı İslam devletinin iskan politikası doğrultusunda Orta Asya'dan bazı topluluklar Arabistan bölgesine yerleştirilmişti. Bu topluluklar arasında Türkler de vardı. Aynı zamanda bu dönemde Horasan, Semerkant gibi önemli Türk şehirlerinin İslamiyet ile tanışıp birer ilim kültür ve medeniyet merkezleri haline gelmesi ile Türkler İslamiyeti evrensel boyutta sosyal yönüyle de tanıma imkanı bulmuşlardır. Yine bu dönemde Türk komutanlara İslam ordusunda önemli görevler verilmesi Türklerin Müslümanlarla olan ilişkilerinde atılmış önemli adımlar olmuştu (Kitapçı, 1998:366)

2. TÜRKLERİN İSLAMİYETTEN ÖNCEKİ DİNİ YAŞAMI

Türkler, tarihleri boyunca birbirinden farklı birçok inancın ve dinin tesiri altında kalmışlardır. Örneğin Uygurlar devrinde Maniheizm çok yaygınlık kazanmıştır. Hazarlar'dan bir gurup Museviliği tercih etmiş, Kumanlar, Bulgarlar, Macarlar ve Peçenekler, ise Hıristiyanlığı benimsemişlerdir (Keleş, 2016:84).

Göktürk Devleti hükümdarı Taspar Kağan Budist rahipleri kendi ülkesine davet etmiş ve himaye altına almıştır. Yine değişik dönemlerde özellikle yapılan Çin ziyaretlerinde bu tür eğilimlerin olduğu görülmektedir (Karatay,2019:132). Bu inanışlar Türklerin genel kültür karakterine uyumlu olmadığı için asimilasyon tehlikesi ile karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştur (Kafesoğlu,2000:316).

Bununla birlikte Göçebe olarak yaşayan, ve geniş bir bölgeye yayılan Türk toplulukları arasında siyasi ve kültürel olarak bir birlik mevcut değildi (Turan,2000:63). Öyle ki bir toplulukta yönetici sınıf ile halkın farklı inanışlara sahip olduğu dahi görülmekteydi (Biçer, 2018:118).

Türklerin İslamiyet öncesi din anlayışlarına bakıldığında zaman tek tanrılı inanç sistemine geçmeden önce ilkel dinler olarak kabul edilen Totemizm, Animalizm ve Natüralizm'i benimsedikleri görülmektedir (Kafesoğlu,2000:302-303) Sonraki süreçte ise kendi kültürleri içerisinde çıkan ve milli olarak kabul edilen tek tanrılı inanç sistemleri olan Atalar kültü, Tabiat Kültürleri, Gök Tanrı inancı ve Şamanizm'i benimsemişlerdir. Söz konusu bu inanışlar bin inanç sisteminden çok geleneksel yönlerin ağır basmasıyla dikkat çekmektedir (Biçer, 2018:19-121). Çünkü belirli ve katı bir inanç sistemi olmayıp tamamen Türklerin yaşam tarzlarından ortaya çıkmış bir manevi iklimdir (Kafesoğlu, 2000:297). Bu inanışların dikkat çekici özelliği ise tek tanrı inancının hakim olmasıdır.

Türklerin İslamiyet öncesi dönemde din değiştirme konusunda çok tutucu olmamalarının sebebi aslında din yolu ile siyasi ve sosyal bir egemenlik altına girmemelerinin(Karatay,2019:134) yanı sıra bölgenin coğrafi ve ekonomik özellikleridir. Nitekim Türklerin yaşadığı bölgeler İpek Yolu'nun güzergahında bulunmaktaydı ve ekonomik refahın sürdürülebilmesi hoşgörüyeye bağlıydı. Bu özellikleri itibarıyla özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı Aşağı Türkistan bölgesi dini anlamda tam bir mozaikler ülkesiydi (Kitapçı, 1998:104-105).

3. TÜRKLERİN İSLAMİYETLE TANIŞMALARI

Türkler ile Araplar arasındaki ilk münasebetler cahiliye dönemine denk gelmektedir(Özaydın, 2002:253). VII. yüzyılda Arabistan'dan yayılmaya başlayan İslâmiyet kısa süre içinde Türkler'in

yaşadığı bölgelere kadar yayılmıştır. Müslümanlar ile Türkler arasındaki ilk karşılaşmalar Hz. Ömer döneminde başlamıştır (Kara, 2006:15-16) . Müslümanların bölgeye yaptıkları akınlarla süreç devam etmiştir. Bu süreci üç aşamaya ayırmak mümkündür (Keleş, 2016:85) .

Hz. Ömer'in 642 yılında Ahnaf b. Kays'ı doğu bölgesinin komutanı olarak atamasıyla başlayan ve 705 yılında el-Haccac tarafından Kuteybe bin Müslim'in Horasan'a vali olarak gönderilmesine kadar devam eden birinci aşamada fetihler daha çok İslamiyeti yayma amaçlı olarak düzenlenmiştir. Bu dönemde Müslümanlar Ceyhun nehrine kadar ilerlemişlerdir (Kitapçı, 1994:291) .

İkinci aşama Kuteybe bin Müslim'in 705 yılında Horasan'a vali olarak gönderilmesiyle başlayıp 712 yılında öldürülmesiyle son bulmaktadır (Keleş, 2016:85) . Bu dönem en çekişmeli dönem olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte bölgede kısmi olarak Arap hakimiyeti ilk olarak bu dönemde sağlanmıştır (Kara, 2006:19). Ancak bu dönemde Emeviler'in uyguladığı baskıcı politikalar Türklerin İslamiyete karşı olumsuz bir tutum içerisine girmelerine sebep olmuştur.

10. yüzyılın meşhur coğrafyacısı İbn Havkal, bu dönem ile ilgili olarak şöyle söylemiştir:

“İslâmiyet'in Türklerden daha kuvvetli Dar el-Harbi olmadığı herkesin malumudur. Mâverâünnehir halkı Müslümanlar için Türklerin karşısında set gibidir. Onların İslâm dünyasına girmelerine ve haremlerine tecavüz etmelerine mani olurlar. Sabah akşam düşmana karşı harekete geçmeye çağıran ve düşmanın harekete geçtiğini bildiren haberciler gelirdi” (İbn Havkal, 2014:351)

Üçüncü aşama ise 712 yılında Yezit b. el-Mühelleb ile başlamış ve 750 yılında Abbasiler'in iktidara gelmesi ile son bulmuştur. Bu dönemde İslam dünyasında bir politika değişikliği yaşanmış Abbasiler, Emevilerin uyguladığı baskıcı politikalarından vazgeçerek daha ılımlı bir politika izlemeye başlamışlardır. Bu politikanın da etkisiyle Türkler İslamiyete daha fazla ilgi duymaya başlamışlardır (Biçer, 2018:101).

VII.Yüzyılda İslamiyet ile tanışan Türklerin Müslüman olması süreci uzun bir zaman dilimini kapsamış ve tam manada XII. Yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Bu süreçte zaman zaman şiddetli mücadeleler gerçekleşirken bazı dönemlerde ise işbirliği ön plana çıkmıştır. Bunun en bariz örneklerinden biri 751 yılında gerçekleşen Talas Savaşı'dır.

4. TALAS SAVAŞI VE ÖNEMİ

Talas Savaşı ile ilgili kaynaklar daha çok Çin kaynaklarına dayanmaktadır. Emevilerin siyasi hakimiyeti kaybetmeleriyle birlikte Türklerin yoğun olarak yaşadığı Güney Türkistan bölgesinde Çinliler hakim olmaya başlamıştı (Karatay, 2019:115. Çinlilerin bölgenin tamamına hakim olmak düşüncesiyle yapmış olduğu seferlerden en çok etkilenen toplulukların başında Türkler gelmekteydi. Özellikle Çin kumandanı Kao Sien-tche'nin Taşkent beyi Bagatur Tudun'u öldürtmesi sonucu Türkler Çin'e karşı harekete geçtiler (Keleş,2016:87) .

Bölgede hakimiyeti yeniden sağlamak isteyen Araplar ise Çinliler ile mücadeleye başlamışlardır. Horasan valisi Ebu Müslim tarafından bölgeye Ziyad bin Salih komutasında bir ordu gönderilmişti. Kao Hsien-Chih komutasındaki Çin kuvvetleri ile Ziyad bin Salih komutasındaki İslam ordusu Talas yakınlarında karşı karşıya gelmiş ve beş gün süren bu savaşta Çinliler ağır bir yenilgiye uğramışlardır (Yıldız ve Seyitoğlu, 1986:88).

Bu savaşta Karluk Türkleri Araplar ile birlikte Çinlilere karşı savaşmış ve başarılar elde etmişti. Savaşın seyrinin değişmesinde etkili olan Türkler bu tarihten sonra Araplarla ve İslamiyetle daha yakın ilişkiler içerisine girmişlerdir (Öztürk, 2006:34) . Türkler bu hamleyle aynı zamanda Çin'in ilerleyişinin de önüne geçmişlerdi (Keleş, 2016:88).

Talas Savaşı Abbasilerin'de diğer milletlere bakış açısını da değiştirmişti. Şüphesiz bunda Türklerin Talas Savaşı'ndaki destekleri önemli rol oynamaktaydı. Bu politikanın en belirgin örneği Ebu Cafer el-Mansur'un İslamiyet'i kabul edenlerden asla “cizye” alınmamasını istemesidir. Sonraki dönemde

de bu anlayış devam etmiştir. Örneğin Halife Memun müslüman olanları ödüllendirmiş ve ordusuna çok sayıda müslüman Türk komutan almıştır.

Hatta Mu'tasım döneminde ordu içerisindeki Türklerin sayısı o kadar artmıştı ki 836 yılında halkla iyi ilişkiler kuramayan Türkler için Bağdat'ın kuzeyinde Samarra şehri inşa edilmiş ve Türkler buraya yerleştirilmişti (Keleş, 2016:88).

Talas Savaşı'nın Türklerin İslamiyete karşı bakış açısını değiştirmesinde bir dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Türklerin bu savaşla birlikte tamamen Müslüman olduklarını söylemek güçtür. Bu savaşta Müslümanlara yardım eden Karluk Türkleri bütün Türk toplulukları içerisinde sayıca önemli bir yer işgal etmemekteydi. Kaldı ki Karlukların tamamının dahi Talas Savaşı sonrası Müslüman oldukları söylenemezdi. Nitekim Karluklar bu tarihten sonra defalarca İslam orduları ile karşı karşıya gelmişlerdir (Karatay, 2019:119).

Talas Savaşı'nın dünya tarihi açısından belkide en önemli sonucu siyasi ve inanç olarak değil kültürel ve bilimsel alanda gerçekleşmiştir. Bu savaşta Araplara esir düşenler arasında bulunan Çinli kağıt ustaları sayesinde Semerkant'ta kağıt üretimine başlanmış ve buradan kademe kademe yayılarak Batı'ya kadar ulaşmıştır (Yıldız, 1976:71).

5. TÜRKLERİN MÜSLÜMAN OLUŞUNDA ETKİLİ OLAN UNSURLAR

Bir topluluğun din değiştirmesi toplum hayatında büyük değişimler yaşanmasına neden olan önemli bir olgudur. Çünkü din olgusu toplumun kültürel kodlarının oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Hele Türkler gibi büyük anlamda kültürel yaşantıları ve geleneklerinden oluşan inanç sistemine sahip olan bir toplum için bu değişim ve dönüşüm çok daha zor olmuştur. Ancak İslamiyetin inanç esaslarından önce evrensel yönü bu süreci kolaylaştırmıştır (Biçer, 2018:101).

Türklerin din değiştirmesi bir anda gerçekleşen basit bir olay olmayıp pek çok yönü olan, uzun yıllar süren ve geniş bir coğrafyada meydana gelen karmaşık bir hadisedir. Dolayısıyla her Türk kavminin aynı saiklerle İslamiyeti tercih ettiğini söylemek doğru değildir. Türklerin İslamiyeti kabulünde en etkili olan faktör İslamiyetin yapısı itibariyle ilahi ve evrensel bir din olması ve Müslümanların gittikleri yerlerde yüksek bir medeniyet inşa etmiş olmalarıdır.

Türklerin göçebe ve dolayısıyla savaşçı bir millet olması başlangıç itibariyle Müslümanlarla çatışmalarına sebep olmuş ancak sonraki dönemlerde bu yapının İslamiyetin cihat anlayışı ile örtüşmesi sonucunda Türkler uzun yıllar boyunca İslamiyetin bayraktarlığını yapmışlardır. Diğer taraftan Türklerin İslamiyetten öncesi dinlerinin temel kaynağı olan Gök Tanrı İnancının İslamiyetteki tanrı inancıyla benzer yönler taşımaktaydı. Her ne kadar inanç esaslarındaki benzerliklerin kabulü kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı sosyolojik olarak tartışılabilir (Karatay, 2019:124) Türkler gibi inançlarına ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir millet için İslamiyete ilgilerini arttıran bir faktör olduğunu söylemek mümkündür.

Türklerin İslam dinine girişinde Müslüman Arap tüccarların, İslam'ı yaymakla görevli sufi dervişlerin ve halifenin hassa ordusundaki Türklerin büyük rolü olmuştur. İslamiyet'in Türkistan bozkırlarında yayılmasıyla Maverâünnehir'de meydana gelen ilmi ve ticari faaliyetler arasında önemli bir ilişki vardır (Keleş, 2016:90). Volga Bulgarları arasında gelişen ticari faaliyetler yavaş yavaş bu coğrafyaya İslam medeniyetinin üstünlüğünü göstermiş ve bu dine karşı bir ilgi uyandırmıştır. Zamanla Buhara Semerkant gibi şehirler ticari ve ilmi olarak önemli merkezler haline gelmişlerdir. Durum böyle olunca başlangıçta İslamiyetle arasına adeta bit set çeken Türkler bu medeniyete kayıtsız kalamamışlardır (Turan, 1971:12).

Buradaki medreselerde yetişen ilim adamları ve dervişler bu ticaret kervanına karışarak göçebe topluluklar arasına karışarak İslamiyet'in esaslarını öğretmişlerdi. Bilhassa bu din bilginleri İslam'ı taassup çerçevesinde değil, geniş ve yumuşak bir ruh ve mana ile ele alarak göçebelere anlatıyor ve bu dervişler İslamlaşma faaliyetlerinde önemli rol oynuyorlardı (Turan, 1971:12).

6. SONUÇ

Türkler tarih boyunca bir çok inanç sistemini benimsemiştir. Türklerin tamamının mensup oldukları bir dinden söz etmek ise mümkün değildir. Aynı dönem içerisinde bir çok Türk boyunun farklı inanç sistemlerini benimsediği görülmektedir. Göçebe olarak yaşayan Türk topluluklarının inanç sistemlerinin oluşmasında coğrafi, siyasi ve sosyal faktörler rol oynamıştır. Bu inanışlar içerisinde en yaygın olanı Gök tanrı inancı ve Şaman inancı idi.

İslamiyetin yayılmaya başlaması ve fütühatın Türkistan topraklarına ulaşması ile Türkler İslamiyetle tanışmışlardır. İlk dönemlerde Emevilerin uyguladıkları baskıcı politikaları nedeniyle Türkler İslamiyete mesafeli yaklaşmışlardır. Fakat sonraki dönemlerde İslamiyetin evrensel ve hoşgörü yönünün ortaya çıkması ile birlikte kendi geleneklerini sürdürerek İslamiyeti yaşayabileceklerini gören Türkler Müslümanlarla daha yakından ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Özellikle fethedilen şehirlerde yükselmeye başlayan İslam Medeniyeti Türkler açısından cezbedici olmuştur. Türkler İslamiyet ile ilgili ilk bilgileri Araplardan değil komşu topluluklardan öğrenmişlerdir. Günümüzde İslamiyetin temel esasları ile ilgili namaz, oruç gibi kelimelerin Türkçe ya da Arapça olmamasını bazı bilim adamları bu duruma bağlamaktadır.

751 yılında meydana gelen Talas Savaşı Türklerin Müslüman olmalarında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak bu savaştan sonra Türklerin tamamen Müslüman olduğunu söylemek doğru değildir. Bu kabul çok daha uzun bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Talas Savaşı'nın en önemli neticelerinden biri bu savaşta esir düşen Çinli kağıt ustalarının Müslümanlara kağıt yapımını öğretmeleridir. Bu dönemden sonra Müslümanlar kağıt üretimine başlamış ve bu süreç batıya kadar ulaşmıştır.

Türklerin Müslüman oluşunda eski inanç esasları ile İslamiyet arasındaki benzerliklerin de rol oynadığı söylenebilir. Ayrıca siyasi sosyal ve ekonomik faktörler de ön plana çıkmaktadır. Ancak tüm faktörler göz önünde bulundurulduğunda Türkleri Müslüman olmaya iten en önemli itici gücün İslam Medeniyeti olduğu. bu kabulün salt bir din değişikliği hadisesi olarak değil bir medeniyet tercihi meselesi olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

Karatay, O.(2019).Türklerin İslamı Kabulü, Kripto Yayınları, Ankara.

Kitapçı Z. (1998) . Orta Asyada İslamiyetin Yayılışı ve Türkler, Kuzucular Ofset, Konya.

_____ (1988). Hz. Peygamberin Hadislerinde Türk Varlığı, Selçuklular, Moğollar, Osmanlılar, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

Bıçer, B. (2018). “Türklerin Müslüman Olması Meselesine Yeni Bir Bakış Denemesi”, Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, Yıl 2018, Cilt , Sayı 3.99-135.

Keleş, B. (2016). “Talas Savaşı'nın Türklerin İslamiyet'i Kabul Etmelerindeki Yeri ve Önemi”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Aralık 2016, Sayı: 225.83-96.

Özaydın, A. (2002). Türklerin İslamiyeti Kabulü, Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 4, Ankara .

Kara, S. (2006). Selçukluların Dini Serüveni -Türkiye'nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Planı-, Şema Yayınevi, İstanbul.

İbn Havkal. (2014) . Suret el Arz - 10. Asırda İslâm Coğrafyası, (Çev. R. Şeşen),Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Yıldız, H.D.& Seyitoğlu K. (1986). Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, İstanbul.

Öztürk C. (2006). Türk Tarihi ve Kültürü, Pegem Akademi Yayınları, Ankara .

Yıldız, H.D.(1976). İslamiyet ve Türkler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Turan O. (1971). Selçuklular ve İslamiyet, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul.

Turan O. (2000). Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, C.1-2, Boğaziçi Yayınları, İstanbul .

Kafesoğlu, İ. (2000). Türk Milli Kültürü, Ötüken Yayınları, İstanbul.